

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav germánských studií

Bakalářská práce

Barbora Hlavatá

**Konkrétní projevy preromantismu v díle Johannese Ewalda
(*Levnet og Meeninger*) a Laurence Sterna (*The Life and Opinions
of Tristram Shandy, Gentleman*)**

Specific manifestations of pre-Romanticism in the works of Johannes Ewald
(*Levnet og Meeninger*) and Laurence Sterne (*The Life and Opinions of Tristram
Shandy, Gentleman*)

Praha 2015

Vedoucí práce: Mgr. Helena Březinová, Ph.D.

Velmi ráda bych poděkovala vedoucí mé bakalářské práce Mgr. Heleně Březinové, Ph.D. za cenné rady, připomínky a její vstřícný přístup.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 25. srpna 2015

.....

Klíčová slova:

Johannes Ewald, Laurence Sterne, preromantismus, dánská literatura, anglická literatura, román, autobiografie

Klíčová slova (anglicky):

Johannes Ewald, Laurence Sterne, pre-Romanticism, Danish literature, English literature, novel, autobiography

Abstrakt

Tato práce se zaměřuje na rozbor autobiografického románu Johannese Ewalda *Levnet og Meeningen* (*Život a názory*, 1774-1778) s ohledem na otázku, do jaké míry je tato kniha preromantickým dílem. V románu lze nalézt množství prvků, které jsou typickými projevy preromantismu, jako například zkoumání vlastního nitra, důraz na vyjádření citů, individualizace vypravěče i umělce či nové pojetí role přírody v umění. To vše činí *Levnet og Meeningen* originálním dílem, a jeho autora tak lze označit za prvního dánského preromantického autora. Jeho román je také často srovnáván s dílem zástupce preromantismu v britské literatuře Laurence Sterna, *The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman* (*Život a názory blahorodého pana Tristrama Shandyho*, 1759-1767); v této práci se pokusíme případné podobnosti popsat konkrétně.

Abstract

This thesis focuses on the analysis of Johannes Ewald's autobiographic novel *Levnet og Meeninger* (*Life and Opinions*, 1774-78) regarding the question of to what extent this book is a pre-Romantic work of fiction. Numerous elements typical of pre-Romanticism can be found in the novel, such as the scrutiny of inner feelings, an emphasis on the expression of emotions, the individualization of both the narrator and the artist, or a new perception of the role of nature in art. All of this makes *Levnet og Meeninger* an original work; its author can thus be considered the first Danish pre-Romantic author. His novel is also often compared with the work of one of the authors representing pre-Romanticism in British literature, Laurence Sterne's *The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman* (1759-1767); this thesis will attempt to describe possible similarities between the two works in more detail.

Obsah

Úvod	8
1. Ewald a počátky preromantismu	10
2. Sentimentální ponor do lidského nitra	14
3. Prvky rytířského románu.....	21
4. Snaha o zachycení přítomného okamžiku.....	24
5. Ewaldova tvorba jako předzvěst romantismu	30
6. Vliv tvorby Laurence Sterna na <i>Levnet og Meeninger</i>	37
Závěr	40
Seznam použitých zdrojů.....	41

Úvod

Tato práce je výsledkem mého zájmu o období preromantismu v umění a jeho konkrétní projevy v dánské literatuře. Ewaldův román *Levnet og Meeningen* je pozoruhodný tím, že je první svého druhu hned v několika ohledech: především jde o román prvního preromantického autora v dánské literatuře. Již tato skutečnost je zajímavá, neboť zkoumáním tohoto díla se nám naskytuje možnost odhalit, jakým způsobem v Dánsku došlo k vzniku preromantismu, jaké byly hlavní zahraniční vlivy, které se o tento zrod zasloužily, případně jakým způsobem pojal preromantické ideály dánský autor. V Ewaldově tvorbě můžeme vidět, kterým preromantickým prvkům přikládá velkou důležitost a které jsou mu takřikajíc blízké. Jde také do jisté míry o revoluční dílo z toho důvodu, že se Ewald rozhodl za hlavní postavu (identickou s vypravěčem) dosadit sám sebe. V tomto gestu se odráží vysoká míra individualismu a snaha osvobodit umění od různých omezení, což jsou některé ze zásadních rysů preromantismu, které později přebírá i romantismus.

V práci rozebírám Ewaldův důraz na sentimentální vjemy a spojení s vlastním nitrem; to je spojeno s jeho nazíráním na lidskou duši jako nejednoznačnou a záhadnou, ale také plnou rozporů, které způsobují vnitřní utrpení; touto rozervaností se kromě své autobiografie zabývá i v jiné tvorbě, například v jedné ze svých básní zvané „Da jeg var syg“ („Když jsem byl nemocný“). Skutečnost, že píše vlastní životopis, dává Ewaldovi možnost odhalit své nitro a tím i lépe porozumět sobě samému. Proto není toto dílo informativní pouze pro čtenáře, ale i pro samotného autora. Ten se v knize snaží o skutečně hluboký ponor do své duše, a pocity, které přitom zažívá, dovedně tlumočí čtenáři takovým způsobem, že mezi čtenářem a vypravěčem (neboli autorem) vzniká silný dojem blízkosti a bezprostřednosti. Toho Ewald dosahuje jednak složitou kompozicí, jež odráží podobně komplexní duševní pochody, a jednak způsobem popisu reality výhradně skrze filtr vlastních emocí a vjemů. V románu se tak čtenář nikdy neocitá „vně“, nýbrž má vždy přístup k autorovu nitru.

Ewald v díle také dokazuje, že je vskutku preromantickým autorem z toho důvodu, že jeho největší tužbou je dosažení něčeho takřka nedosažitelného – zachycení a plné prožití zvláštních, jedinečných okamžiků patřících k těm, které Ewald nazývá „románové“ či „románovitě“; právě proto, aby takové chvíle prožil, utíká z domova za dobrodružstvím k pruskému a později rakouskému vojsku. V tomto dobrodružném prvku knihy můžeme zpozorovat několik podobností s žánrem středověkého rytířského románu, a zájem o středověk je opět jedním z rysů preromantismu.

Levnet og Meeningen je také preromantickým dílem v tom smyslu, že v něm již lze najít zárodky romantismu. To platí i o jiné Ewaldově tvorbě, zvláště o ódě "Rungsteds Lyksaligheder" („Rungstedské blaženosti“), v níž je formulována myšlenka o jednotícím božském duchu přítomném ve všem, co je součástí přírody; tento koncept se později stal důležitou složkou romantické „filosofie přírody“. V *Levnet og Meeningen* najdeme podobný názor, třebaže není vyjádřen tak jasně, jako je tomu v "Rungsteds Lyksaligheder".

V Ewaldově autobiografii můžeme pozorovat, jakým způsobem se toto dílo řadí k preromantické tvorbě, a jakým způsobem přemostuje mezeru mezi klasicismem a romantismem. Je také pozoruhodné, že ačkoli tento román vykazuje některé z nejtýpčtějších preromantických prvků, ty jsou zároveň zpracovány s originalitou a osobitostí, které byly autorovi vlastní.

Všechny citované úryvky z primární literatury, tedy z Ewaldových děl *Levnet og Meeningen*, "Da jeg var syg" a "Rungsteds Lyksaligheder" a ze Sternova románu *The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman*, jsem přeložila sama.

1. Ewald a počátky preromantismu

Básník a dramatik Johannes Ewald byl prvním dánským umělcem, jehož tvorbu lze označit za preromantickou. V roce 1764 na sebe poprvé upozornil alegorickým dílem *Lykkens Tempel. En Drøm*; pověst uznávaného básníka však získal až o dva roky později, když po smrti krále Frederika V. napsal elegické básně na jeho počest.¹ V následujících letech vydal další díla, která se rovněž setkala s úspěchem, jako například drama *Rolf Krage*, pro které Ewald čerpal látku ze Saxonovy kroniky *Gesta Danorum* a které se svou historickou tematikou neslo v duchu tehdejší „severské renesance“; tento oživený zájem o severskou historii a mytologii lze rovněž považovat za součást preromantismu. Ewald psal i kratší lyrické útvary, k nimž patří například báseň „Da jeg var syg“ („Když jsem byl nemocný“) z r. 1771, jež je jedním z prvních příkladů lyriky v ich-formě v dánské literatuře. Ewaldovou nejvýznamnější prózou je *Levnet og Meeningen* (*Život a názory*, 1774-1778), nedokončená autobiografie, kterou lze charakterizovat jako skutečně preromantické dílo.

Preromantismus, umělecký směr, který se v Evropě začal šířit v druhé polovině 18. století, vznikl jako reakce na klasicismus, jenž do té doby v umění převládal. Vzestup preromantismu byl spojen s emancipací měšťanstva a s pokusy o dosažení nových, liberálnějších ústav v mnoha zemích. Klasicismus, který je naopak „považován za umění příznačné pro dvorskou aristokratickou kulturu“², měl díky své zálibě v pevně ustanoveném a jasném řádu stejně tak pevně určená pravidla pro uměleckou tvorbu. S nimi souvisela i hierarchie žánrů, tj. rozdělení literatury podle obsahu i formy jednotlivých děl na žánry „vysoké“, tedy takové, které splňovaly všechna pravidla královského dvora, a žánry „nízké“, které takovým požadavkům nevyhovovaly. Tento literární kánon vymezil francouzský literární teoretik Nicolas Boileau ve svém veršovaném spisu *Umění básnické* (*L'Art poétique*) z r. 1674. „Nízké“ žánry jako bajka, satira či komedie měly zobrazovat život měšťanů a obecně postav neurozeného původu a měly sloužit především k pobavení, zatímco óda, epos a tragédie, žánry „vysoké“, měly pojednávat o postavách z aristokratických vrstev a zabývat se výhradně vznešenými tématy, často převzatými z antiky. Klasicistní díla obecně usilovala o nápodobu antického umění a za ideální, nejvyšší ctnosti považovala rozum, střízlivost a uměřenost.

¹ Gyldendal – Den Store Danske, „Johannes Ewald“, dostupné z: <http://www.denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/Kunst_og_kultur/Litteratur/Digter/Johannes_Ewald>. 8. 7. 2015.

² Štěpán Vlašín a kol., *Slovník literární teorie*, Praha, Československý spisovatel 1984, s. 170.

V preromantismu se začaly prosazovat jiné hodnoty: hlavní důraz byl kladen na city a vášně a vyzdvihovala se invence, obrazotvornost a fantastičnost, zatímco klasicistní ideály byly zamítány, včetně klasicistního pojetí lidské psyché, jež preromantičtí umělci zavrhovali jako příliš mechanické. Mnohá díla se také nově věnovala postavám z měšťanského prostředí, a to i v žánrech, které podle klasicistního kánonu patřily k „vysokým“. Třebaže však tento směr vznikl jako protireakce na hodnoty klasicismu, nešlo o zcela revoluční hnutí; jednalo se spíše o posun novým směrem – od klasicismu k romantismu, přičemž mnohé z klasicistních prvků v umění nadále přetrvávaly, a to především po formální stránce. Preromantická díla využívala některých klasicistních forem (např. ódy či tragédie), které však naplňovala svým vlastním obsahem; některá díla také obsahovala antickou tematiku, případně odkazy na antické autory či antickou mytologii. Šlo tedy o určitý kompromis; jak píše Štěpán Vlašín, preromantismus „zahrnuje různorodé podoby postupného a často kompromisního překonávání racionalistického umění a klasicistické estetiky 17. stol.“³ Z tohoto hlediska lze také vysvětlit označení pro tento směr jako pro „předzvěst“ romantismu spojenou s dozvuky klasicismu, o jehož zavedení se zasloužili především francouzští literární kritici Daniel Mornet a Paul Van Tieghem⁴, a zároveň i problematiku, která je s užíváním termínu *preromantismus* spojena:

dodnes [...] tento pojem není přijímán obecně; někteří badatelé považují [preromantismus] jen za pouhé synonymum staršího a užšího pojmu sentimentalismus, někteří jej zcela odmítají a řadí jednotlivá díla nebo tendence buď ještě ke klasicismu, nebo již k romantismu, a to podle převahy charakteristických znaků, a jako svébytný proud vydělují pouze sentimentalismus.⁵

Obecně však můžeme říci, že užití termínu *preromantismus* má své opodstatnění v tom smyslu, že poukazuje na plynulý přechod od jednoho uměleckého směru k jinému; upozorňuje na skutečnost, že k změnám v uměleckých tendencích dochází postupně, a že se mezi dvěma rozdílnými směry často nachází jakýsi mezistupeň – období, v němž tyto změny probíhají, v němž pomalu doznívá předchozí směr a naopak se objevují stále zřetelnější projevy směru nadcházejícího.

V preromantismu bylo jedním z těchto projevů uplatňování větší svobody v umělecké tvorbě, která již neměla být svázána tuhými pravidly, jako tomu bylo v klasicismu. S touto svobodou souvisel i důraz na originalitu a také větší míra individualizace postav a s ní spojené

³ Vlašín, *Slovník literární teorie*, s. 292.

⁴ Tamtéž.

⁵ Tamtéž.

zaměření na niterné, subjektivní prožívání reality těchto postav. V dílech se také začalo objevovat téma hledání vnitřní nezávislosti, což lze rovněž spojit s preromantickým zaměřením na jedince a jeho nitro. K dalším z rysů preromantické tvorby patří díky vlivu francouzského filosofa J. J. Rousseaua návrat k přírodě; na tu je nově pohlíženo jako na všemocnou, nevyzpytatelnou a tajemnou sílu a nikoliv jako na cosi ovladatelného a fungujícího podle přesných pravidel, což bylo hledisko klasicistní. Jiným prvkem příznačným pro tento směr je příklon k národní historii a lidové slovesnosti jako ke zdroji inspirace, jelikož lidová slovesnost v sobě zachycuje „duši národa“. O tento přístup k lidové tvorbě se zasloužil zejména německý filosof J. G. Herder, a to zvláště svým dílem *Hlasy národů v písních (Stimmen der Völker in Liedern)* z r. 1778-1779.

Projevy preromantismu se jako první objevily v literatuře na Britských ostrovech. Mezi britské preromantické autory poezie se mimo jiné řadí skupina básníků tzv. hřbitovní školy (Graveyard Poets), k jejímž členům patřili například Thomas Grey, Edward Young, Thomas Percy či Robert Blair. Jejich poezie se vyznačuje melancholickým, těžkomyslným vyzněním a zabývá se především tématem pomíjivosti lidského života. Do této skupiny patří také James Macpherson, jenž se však především proslavil svým cyklem poezie *Ossianovy zpěvy (The Works of Ossian)*, který prezentoval jako svůj překlad staré gaelské poezie z 3. století; po jeho smrti však bylo dokázáno, že se jedná o falzifikát. K dalším básníkům britského preromantismu se řadí například Robert Burns či William Blake.

Co se týče prózy, v tomto období vznikl v britské literatuře žánr sentimentálního románu. Prvním z tvůrců tohoto žánru byl Samuel Richardson, který se zároveň stal zakladatelem románu v dopisech; tuto formu později využili i preromantičtí autoři v jiných zemích jako J. J. Rousseau či J. W. Goethe. K dalším preromantickým prozaikům, jejichž díla lze charakterizovat jako sentimentální romány, patří Oliver Goldsmith, Henry Brooke, Henry Mackenzie a také Laurence Sterne, autor cestopisu *Sentimentální cesta po Francii a Itálii (A Sentimental Journey Through France and Italy)*, podle něhož získal svůj název výše zmíněný sentimentalismus⁶. Druhé dílo, jímž se Sterne proslavil, je *Život a názory blahorodého pana Tristrama Shandyho (The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman)* z let 1759-1767, román, který je na dobu svého vzniku považován za jedinečný a bývá srovnáván s postmoderní literaturou. Druhým románovým žánrem, který se v této době rozvíjel, byl gotický román, k jehož zástupcům patří například Horace Walpole, Ann Radcliffová či Mary Shelleyová.

⁶ Vlašín, *Slovník literární teorie*, s. 341.

Preromantismus se z Británie rozšířil i do dalších zemí; k nim patřilo i Dánsko, kam se tento směr dostal především díky vlivu přicházejícímu z Německa. Jednou z osobností, které se v Dánsku zasloužily o rozkvět preromantismu, byl hrabě J. H. E. von Bernstorff, jenž zde působil v politice, ač byl původem Němec. Bernstorff v Dánsku zavedl tradici literárních salonů; mimo jiné pozval do Kodaně německého básníka F. G. Klopstocka⁷, který zde pracoval na svém eposu *Mesiáš (Messias)* a také ho zde uveřejnil. Již první část, zveřejněná v roce 1748, vyvolala díky výrazně preromantickým rysům (hluboká citovost, vášnivost a rozervanost) velký ohlas i kritiku. Klopstock také ovlivnil tvorbu H. W. von Gerstenberga, jenž se později stal členem německého preromantického hnutí Sturm und Drang a nějakou dobu také působil v Kodani, kde se s Klopstockem seznámil⁸. Oba dva pak měli vliv na tvorbu Johannese Ewalda, který se stal prvním dánským preromantickým autorem.⁹

⁷ J. W. Eaton, *The German Influence in Danish Literature in the Eighteenth Century*, Cambridge, Cambridge University Press 1929, s. 58.

⁸ Encyclopædia Britannica, "Heinrich Wilhelm von Gerstenberg", dostupné z:

<<http://www.britannica.com/biography/Heinrich-Wilhelm-von-Gerstenberg>>. 27. 7. 2015.

⁹ W. K. Stewart, "Oehlenschläger's Relation to German Romanticism", in: *Publications of the Society for the Advancement of Scandinavian Study* 2.1 (1914), JSTOR <<http://www.jstor.org/stable/40914935>>, s. 3. 23. 6. 2015.

2. Sentimentální ponor do lidského nitra

Ewaldův životopis *Levnet og Meeningen* lze zařadit k preromantické tvorbě již z toho důvodu, že jde o skutečnou autobiografii. Román zachycuje události z roku 1759, kdy Ewaldovi bylo šestnáct let; o rok dříve odjel do Kodaně, aby zde vystudoval teologii. V Kodani se také hluboce zamiloval do Arendse Huulegaardové, jejíž strýc, obchodník se lnem, se později oženil s Ewaldovou matkou. Rok po příjezdu do Kodaně, „aby na [Arendse] udělal dojem – cesta v otcových stopách skrze teologii se mu zdála být příliš zdlouhavá – rozhodl se [Ewald] spolu se svým starším bratrem utéci do Hamburku a nastoupit vojenskou službu [v pruské armádě] v sedmileté válce“¹⁰. Zatímco jeho bratr si to brzy rozmyslel a vrátil se domů, Ewald u armády zůstal o něco déle, ačkoliv od pruského vojska později přešel k rakouskému, s nímž se dostal až do Prahy. Po roce se však vrátil i on; po dalších dvou letech studia v Kodani složil s vynikajícím výsledkem zkoušku z teologie a zamýšlel se oženit s Arendse. Toto přání se mu však nesplnilo, neboť jeho matka a nevlastní otec (tedy Arendsin strýc) se mezitím doslechli o jeho sklonech k alkoholismu a nevázanému životu, a proto Arendse přesvědčili, aby se vdala za jiného muže, spořádaného obchodníka jako její strýc. Ewalda toto zklamání hluboce zasáhlo a mělo vliv na celý zbytek jeho života včetně jeho literární tvorby. Trpěl dnou a alkoholismem; v roce 1773 byl proto prostřednictvím pastora Schönheydera, který se znal s Ewaldem a jeho matkou, přemístěn z Kodaně na venkov: nejprve do Rungstedu a poté do ještě větší izolace v Humlebæku. Nakonec se však vrátil do Kodaně, kde ve věku třiceti osmi let zemřel.

Ewald začal psát brzy poté, co se jako sedmnáctiletý vrátil z války; na své autobiografii, v níž zaznamenává právě rok strávený u armády, však začal pracovat až během pobytu v Rungstedu. Název tohoto díla je vědomým odkazem na román Laurence Sterna; podobností se Sternovou tvorbou se však v Ewaldově díle zdá být více, a to například z hlediska kompozice. Jedním z prvků charakteristických pro *Život a názory blahorodého pana Tristrama Shandyho* je neustálé přerušování dějové linie odbočkami: „Sterne napíše čtyři knihy, než konečně dovolí svému hrdinovi přijít na svět“¹¹. Ewaldův román je kratší, avšak i v něm, ač v menším měřítku, nalezneme hojnost odboček. *Levnet og Meeningen* je však průkopnickým autobiografickým románem především v tom smyslu, že na rozdíl od Sterna jde o autobiografii samotného autora a nikoliv smyšlené postavy.

¹⁰ [...] for at udmærke sig for hende – den fædrene vej om ad teologien forekom alt for langsommeligt – besluttede han da sammen med sin ældre bror at stikke til Hamborg og melde sig under fanerne i den præjssiske syvårskrig! Mogens Brøndsted, Sven Møller Kristensen, *Danmarks litteratur*, Kodaň, Gyldendal 1965, s. 91.

¹¹ Robert Barnard, *Stručné dějiny anglické literatury*, přel. Zdeněk Beran, Praha, Brána 1997, s. 94.

Inovaci z Ewaldovy strany je jeho dosazení sebe sama na místo vypravěčského já v románu, což je ovšem inovace velice důležitá. Jejím přičiněním nabývají nesouvislost a hravost, prvky příznačné pro francouzský nový román, zcela nového významu – vytvářejí literární prostor pro autentické já.¹²

Ewaldovi tato inovace poskytla možnost vytvořit dílo, v němž zcela v souladu s preromantickými ideály vzniká vysoce subjektivně laděný portrét hrdiny. Zároveň se jedná o zřetelný projev měšťanského individualismu, jelikož Ewald sám pocházel z měšťanského prostředí. V díle nacházíme hluboký náhled do nitra samotného autora, a to do té míry, že od začátku až do konce románu jsou vnější okolnosti zprostředkovávány výhradně skrze vypravěčovy niterné dojmy. Třebaže se však tento přístup jeví jako sebevědomý (neboť autor se v díle věnuje pouze sám sobě), můžeme zároveň říci, že právě díky němu se i tento román řadí k těm preromantickým dílům, v nichž se objevuje téma hledání sama sebe; v tomto případě se vypravěč snaží odhalit svou vlastní podstatu jak čtenáři, tak sám sobě formou jakéhosi deníku. Dílo by se však dalo popsat i jako určitý druh vyznání či zpovědi; použití takového výrazu je skutečně namístě, a to nejen z toho důvodu, že Ewaldův otec, Enevold Ewald, byl pietistický kněz a sám Johannes studoval rok teologii:

[Tehdy] vstupuje do dějin literatury důstojný pán pastor Johan Christian Schönheyder, jenž po Ewaldově přesunu do Rungstedu ve skutečnosti fungoval jako jeho opatrovník. Nemůže být totiž pochyb o tom, že román *Levnet og Meeninger* vznikl na jeho popud či po úmluvě s ním, ani o tom, že nejen autobiografický, ale i zpovědní charakter díla je do značné míry způsoben úlohou Schönheydera jako jeho adresáta. Zpověď nebyla Ewaldovi cizí, znal ji koneckonců z pietistického prostředí, ze kterého pocházel. [...] Výsledkem Schönheyderova zásahu je tedy zcela nový žánr – literární zpověď, která se osvědčila jako žánr skýtající netušený potenciál, neboť dobrosrdečnější, rozvernější a vynalézavější prózu v dřívější dánské literatuře nenajdeme.¹³

¹² *Fornyelsen fra Ewalds side er da, at han indsætter sig selv i denne romans jegfortællers sted, men den er også temmelig afgørende. Derved får de brudflader og spil, der er velkendte fra den nye roman, en helt ny betydning, nemlig at skabe et litterært rum for det autentiske jeg.* Gyldendal – Den Store Danske, "Levnet og Meeninger", dostupné z:

<http://www.denstoredanske.dk/Dansk_litteratur_historie/Dansk_litteratur_historie_1/Oplysningen/Individualismens_tid_1770-1800/Individualismens_gennembrud_-_Johannes_Ewald/Levnet_og_Meeninger>. 13. 7. 2015.

¹³ *I den situation er det så, at Hans Velærværdighed pastor Johan Christian Schönheyder, der efter Ewalds overflytning til Rungsted reelt fungerede som hans formynder, træder ind i litteraturhistorien. Der kan nemlig ikke være nogen tvivl om, at Levnet og Meeninger er blevet til på hans foranledning eller efter aftale med ham,*

Skutečnost, že se v románu Ewald zabývá vlastní osobou a vytváří detailní portrét svého nitra ve snaze nalézt a poznat své vlastní já, však není zachycena pouze ve formálním aspektu díla, nýbrž odráží se i v jeho dějovém rámci. Jak již bylo řečeno, román zachycuje Ewaldův útěk z domova a následné události; je tedy záznamem jeho cesty na fyzické i psychické úrovni, přičemž můžeme říci, že fyzická cesta zde do jisté míry slouží jako prostředek pro cestu za poznáním na úrovni duševní, protože nové vnější podněty obecně umožňují širší i hlubší poznání sebe sama.

Je zde také patrná jistá podobnost s Ewaldovou básní "Da jeg var syg". V této básni se lyrický subjekt, podobně jako vypravěč v *Levnet og Meeningen*, věnuje výhradně vlastní osobě a zkoumá své nitro. Báseň je podobně jako Ewaldův životopis preromantické dílo zabývající se hledáním vlastního, niterného já; na rozdíl od románu má však o něco ráznější a rozhodnější tón a na konci dochází k určitému závěru ohledně otázek, které si klade. K této okolnosti ovšem také přispívá fakt, že jde o kratší útvar; navíc Ewald svou autobiografii nedokončil, a je tedy možné, že i v ní bychom jinak mohli být svědky nějakého konečného rozřešení. Obecně jsou si však obě díla podobná proto, že v nich nalézáme snahu odkrýt sama sebe, ačkoliv přístup je rozdílný. V *Levnet og Meeningen* se autor v první řadě soustředí na samotný popis svých pocitů, jako například v následující pasáži, v níž se vypravěč vrací domů z nevydařené návštěvy u své milované Arendse:

Du skal have hende, du skal fortjene hende, du skal blive dydig, du skal blive stoer - [...] Du er hende ikke værd, men du skal ikke lade af, førend du bliver det - Og det kan ikke feyle - Og saa faaer du hende - Og saa intet, intet, intet meer, af denne heele Planet! - Kun, kun min Arendse, sagde jeg, og følte ikke at mine Fødder rørte ved Steenene - Heller skal jeg ikke understaae mig at aabne mine Læber til en forvoven Bekjendelse af min Kjærlighed, eller at løfte Øynene op til Arendse, førend jeg er hende værd - men det kan ikke feyle mig - og snart - og saa - og saa skal jeg ikke ville bytte Skjæbne med Kayseren af Indostan - [...] Og nu bredede den sødeste, den roeligste, den stolteste Glæde sig ud over min heele Sjæl - Jeg følte mig selv en større, en værdigere Gjenstand, end jeg nogentid havde følt mig før - jeg følte, jeg nød paa

og at værkets ikke blot selvbiografiske, men også bekendende karakter i høj grad skyldes hans funktion som adressat. Bekendelsen var ikke Ewald fremmed. Den kendte han jo fra sit pietistiske miljø. [...] Resultatet af Schönheyders intervention er altså en helt ny genre, den litterære selvbekendelse, som skal vise sig at rumme et uanet potentiale, for mere veloplagt, sprudlende, opfindsom prosa er ikke skrevet før på dansk. Gyldendal – Den Store Danske, "Levnet og Meeningen".

engang al min tilstundende Lyksalighed, uafbrudt i en lang Række af Aar - lige ind i den Grændseløse Evighed - Jeg smilte til enhver som mødte mig, begjærlig efter at udbrede den Glæde til alle, som jeg ikke kunde romme i min altforfulde Sjæl - Drukken, ravende, af Kjærlighed og Vellyst og store Forsæt, kom jeg endelig hjem, uden at vide hvorledes - ¹⁴

Získáš ji, zasloužíš si ji, staneš se ctnostným, staneš se velikým [...] Nejsi jí hoden, ale neustávej, dokud si ji nezasloužíš. A nemůže to selhat – A potom ji získáš... A pak už nic, nic, nic jiného na celé této planetě! – Pouze, pouze mou Arendse, řekl jsem, ani jsem pod nohama dlažbu necítil. Ani ústa se neopovážím otevřít k smělému vyznání své lásky, ani oči k Arendse nepozvednu, dokud jí nebudu hoden – ale nemohu neuspět – a brzy – a potom – a potom bych již ani s císařem hindustánským neměnil! [...] A nyní šířila se ta nejsladší, nejbezstarostnější, nejhrdější radost celou mou duší. Cítil jsem se být větším, důstojnějším předmětem, nežli kdy dříve; cítil jsem současně celou onu blaženost, jež mě čeká, dlouhou řadu let nepřerušena, mířící přímo do bezmezné věčnosti. Usmíval jsem se na každého, kdo mě potkal, dychtivý přenést tuto radost na všechny, jež má překypující duše nemohla pojmout. Opilý a vrávoraje láskou, touhou a velkolepými úmysly přišel jsem konečně domů, aniž bych věděl jak.

V této pasáži vidíme příklad Ewaldova stylu. Je zde jasně znát, co je pro něj nejdůležitější: poskytuje detailní líčení sentimentálního prožívání skutečnosti, přesně podle toho, jak ji vnímá. Dalo by se říci, že se v tomto prožitku a v jeho následném popisu takřka vyžívá, nechává se jím „opájet“, jak se sám vyjadřuje. Časově jde vlastně pouze o jeden okamžik, ale Ewald tento okamžik naplňuje hlubokými, bouřlivými city, které zaměstnávají vypravěčovu mysl do té míry, že si v tu chvíli neuvědomuje nic z fyzické reality, jež ho obklopuje, a vzpomíná se až ve chvíli, když doma vchází do dveří. Toto líčení pocitů člověka, který doslova žije okamžikem, můžeme také zařadit k rysům preromantické tvorby. Zároveň jde o líčení velice autentické a živé; Ewald nechává čtenáře nahlédnout tak hluboko

¹⁴ Johannes Ewald, *Levnet og Meeninger*, in: *Samlede Skrifter Bd. 4*, Arkiv for Dansk Litteratur, s. 317.

Dostupné z:

<http://adl.dk/adl_pub/vaerker/cv/e_vaerk/e_vaerk.xsql?ff_id=49&id=8934&hist=J&nnoc=adl_pub>. 15. 7. 2015. Všechny citované úryvky z tohoto díla přeložila autorka práce.

do vlastní duše, že si jeho dojmy v onom okamžiku můžeme velmi dobře představit. Čtenáři je tedy umožněno ztotožnit se s vypravěčem; toto je jeden ze způsobů, kterými Ewald v románu dosahuje sblížení vypravěče se čtenářem, jímž je docíleno ještě většího prohloubení celkového sentimentálního tónu v díle.

V básni ”Da jeg var syg” najdeme popis podobného citového, preromantického prožitku; zde se však k němu přidává ostrý kontrast s klasicistním vnímáním reality, který v *Levnet og Meeningen* chybí:

Ak! – naar min Andagt – naar min Bøn er varm,
Naar jeg opløftet – høyt – i Naadens Arm,
Udbreder Gud – og føler himlisk Lyst,
Hvi kommer da Dorine til mit Bryst?
Og naar jeg fandt den rene Kierlighed
Den Ild, som ingen Viis tør rødme ved,
Hvi river da en Tanke af Homer
Min Siel fra den Helene, som jeg seer?¹⁵

Ach! – když je má zbožnost – má modlitba vřelá,
Když povznesen – vysoko – v náruči milosti
Šířím Boha – a cítím nebeskou rozkoš,
Proč tehdy vchází Dorine do mého srdce?
A když jsem našel čistou lásku,
Ten oheň, před nímž se nikdo moudrý nezačervená,
Proč tehdy odtrhuje pomyšlení na Homéra
Mou duši od té Heleny, kterou vidím?

Rozdíl mezi preromantickým a klasicistním vnímáním reality je zde zvýrazněn symbolicky; klasicistní pohled je vyjádřen pomocí narážek na klasicistní ideály. Zmínka o ženě jménem Dorine v citované pasáži funguje jako náhlé „uzemnění“ vzletných myšlenek lyrického subjektu; kromě toho je Dorine také postava komorné z Molièrovy hry *Tartuffe*, jež se vyznačuje svým důvtipem a také tím, že se neohlíží na dobré způsoby a bez okolků říká to, co si myslí. Pokud jde z Ewaldovy strany o vědomý odkaz na Molièra, potom by se dalo říci, že na tomto místě Dorine ztvárňuje zdravý rozum, jeden z ideálů klasicismu. Dále zde

¹⁵ Johannes Ewald, ”Da jeg var syg”, in: *Samlede Skrifter Bd. 2*, Arkiv for Dansk Litteratur, s. 115. Dostupné z: <http://adl.dk/adl_pub/pg/cv/ShowPgImg.xsql?nnoc=adl_pub&p_udg_id=201&p_sidenr=115>. 15. 7. 2015. Všechny citované úryvky z tohoto díla přeložila autorka práce.

figuruje „pomyšlení na Homéra“, tedy odkaz na antickou kulturu – vzor klasicistního umění. Dorine i Homér tady působí jako rušivé prvky, které stojí v opozici proti niterným, povznášejícím prožitkům zastupujícím preromantismus. Přitom díky tomu, že klasicismus symbolizují odkazy na fikci, tedy smyšlenou skutečnost, působí v básni tento náhled na svět poněkud neživým až umělým dojmem a můžeme zde vytušit i lehkou ironii vůči tomuto směru. Preromantické prožitky jsou na druhou stranu líčeny jako „vřelé“, opravdové; i přesto se však lyrický subjekt nemůže onoho mechanického pojetí reality zbavit. Navíc se zde objevuje rozpor v souvislosti se zmínkou o „Heleně“: toto jméno symbolizuje ideál ženy, tedy cosi nedosažitelného, avšak lyrický subjekt ji doslova „vidí“, pro něj je součástí reality. Thomas Bredsdorff u této pasáže poukazuje na motiv vyrušení či rozptýlení pozornosti a myšlenek jako součást problému nestálosti duše, který se objevuje v průběhu celé básně:

Jak je možné, zní otázka v textu převedená do prózy, že když jsem nejvíce zbožný a zaujatý modlitbou, začnu myslet na „Dorine“, na pozemskou ženu [...] a [...] i když na ni myslím s „čistou láskou [...]“, tedy slušně, jak je možné, že místo toho začnu myslet na literaturu: „pomyšlení na Homéra“, tedy cosi vzdáleného?¹⁶

Ewald se v této pasáži snaží čtenáři přiblížit určitou roztěkanost a nejistotu, s níž lyrický subjekt v básni zápasí. To přispívá k vytvoření celkového dojmu rozpolcenosti či rozervanosti lidského nitra, což je prvek, který můžeme rovněž přiřadit k prvkům charakteristickým pro preromantismus; právě s touto rozervaností se lyrický subjekt na konci básně smiřuje a přijímá ji jako pravou podstatu vlastní duše.

Jak již bylo řečeno, v *Levnet og Meeninger* tak jednoznačné rozřešení nenajdeme. I v tomto díle se však vypravěč potýká se svou preromantickou povahou a jejími následky, a dalo by se říci, že nepřímou dochází ke stejnému závěru jako v „Da jeg var syg“. V básni Ewald píše:

Velkommen Gift, som raser i mit Bryst!
Velkomne Harm, som reent fordrev min Lyst!
Og Mangel – du som togst min sidste Ven,
Velkommen! – thi du gavst mig, Mig igien.¹⁷

¹⁶ *Hvordan kan det være, lyder tekstens spørgsmål omsat til prosa, at når jeg er allermost andægtig og opslugt af bøn, så kommer jeg til at tænke på "Dorine", altså en jordisk kvinde [...] og [...] selv når jeg tænker på hende med "den rene Kierlighed [...]"*, altså anstændigt, hvordan kan det da være at jeg i stedet for kommer til at tænke på litteratur: "en Tanke af Homer", altså noget fraværende? Thomas Bredsdorff, *Den brogede oplysning*, Kodaň, Gyldendal 2004, s. 223.

¹⁷ Ewald, „Da jeg var syg“, s. 116.

Bud' vítán, jede, který běsníš v mé hrudi!
Bud' vítán, hněve, který jsi nadobro zahnal mé potěšení!
A nouze – ty, která jsi mi vzala posledního přítele,
Vítej! – neboť jsi mi vrátila mne samého.

Zde tedy dochází ke konečnému smíření s rozbouřenou preromantickou duší; lyrický subjekt vyjadřuje ochotu podstoupit utrpení způsobené touto rozervaností, pokud to znamená, že v tomto utrpení nalezne sám sebe, své skutečné já. V *Levnet og Meeninger* se vypravěč vyrovnává sám se sebou postupně, v průběhu celého románu; čím více v díle odhaluje a zkoumá své nitro, tím lépe ho také poznává. Navíc své rozbouřené city nevnímá jako cosi negativního; román je naopak spíše jejich oslavou. Proto můžeme říci, že Ewaldova autobiografie má podobné vyznění jako báseň "Da jeg var syg", neboť v *Levnet og Meeninger* nacházíme touhu poznat své vlastní já, která je zprostředkována vyjádřením vnitřních rozbouřených pocitů, a právě prostřednictvím tohoto vyjádření dochází vypravěč spolu se čtenářem k hlubšímu pochopení sebe sama.

3. Prvky rytířského románu

V druhé kapitole svého životopisu zvané "Viinflasken" („Láhev vína“) píše Ewald:

Jeg har virkelig fra det første, jeg kunde skjønne, haft noget Don Quixottisk i min Character; som et stolt Hjerte der altid indtil Enthusiasme var Elskere af Friheden; i Foreening med en hidsig Indbildningskraft, uden Tvivl avlede, og visse Feyl i min Opdragelse bragte til Moedenhed - - Jeg var fra BarnsBeen af en soeren Elsker, en Beundrer af alt det Besynderlige; det hvorved man lettest kunde skille sig fra Mængden, og saaledes blive bemærket, ofte omtalt og peget med Fingre paa - Hvilken Sæd, til sande og glimrende Dyder; om den havde blevet nyttet; og styret i den rette Flugt!¹⁸

Od první chvíle, kdy jsem to byl sám schopen posoudit, bylo v mé povaze vpravdě cosi donkichotského, co si mé hrdé srdce, jež bylo vždy zaníceným milovníkem svobody, ve spojení s bujnou představivostí, bezpochyby získanou, a jistými chybami v mé výchově, přineslo s sebou do dospělosti. Od svých dětských let byl jsem zapřisáhlým ctitelem, obdivovatelem všech podivností, všeho, čím se člověk mohl nejnáze oddělit od davu, pročez si ho ostatní povšimli, často o něm hovořili a ukazovali si naň prstem. Jaké to semeno pravých a skvělých ctností; kdyby jen bylo bývalo k užitku a jeho růst byl veden správným směrem!

Tato pasáž čtenáři přibližuje důvod, proč Ewald utekl z domova: nejen proto, aby zapůsobil na Arendse Huulegaardovou, ale také proto, že byl sám „od svých dětských let“ preromantického, sentimentálního založení, toužil po svobodě a lákaly ho představy dobrodružství, fantastických zážitků a hrdinských činů – tedy vlastnosti příznačné pro rytířský román. K porovnání *Levnet og Meeninger* s tímto žánrem z doby středověku a renesance čtenáře přivádí mimo jiné i narážka na Cervantesova Dona Quijota, která se kromě výše uvedené zmínky v průběhu knihy objevuje ještě několikrát: "denne vor Quixottiske Reyse"¹⁹ („tato naše donkichotská cesta“); "Soelen var neppe kommet over horizonten, førend jeg [...]"

¹⁸ Ewald, *Levnet og Meeninger*, s. 248.

¹⁹ Tamtéž, s. 237.

modig, som Don Quixott, naar han gik ud paa Eventyrer; sprang ud af Sengen”²⁰ („Slunce sotva vzešlo nad obzor, když jsem [...], udatný jako Don Quijote na cestě za dobrodružstvím, vyskočil z postele“); ”[m]en det som gjorde min Lykke min Herlighed fuldkommen, var et Hjerte, som hoppede i mit Bryst [...] af et sværmerisk, et meer end Don Quixottisk Haab”²¹ („Ale to, co učinilo mé štěstí a nádheru dokonalými, bylo mé srdce, jež mi skákalo v hrudi [...] v blouznivé, více než donkichotské naději“). Kromě toho v románu najdeme i větu, která doslova odkazuje na rytířský román a vypravěčův blízký vztah k němu: ”[...] jeg er blevet en Roman-Ridder, en Poët og en Elsker af Viinen“²² („[...] stal se ze mne románový rytíř, básník a milovník vína“).

Jak píše Štěpán Vlašín, pro rytířský román je „charakteristický zřetel k dějovým složkám, sloužícím k zvýšení napínivosti; děj je zpravidla situován do fantastického světa, zabydleného obry a pohádkovými nestvůrami, jež musí hrdina přemoci, aby získal srdce své dámy“²³. V této definici můžeme zpozorovat několik podobností s Ewaldovým životopisem. I v něm figuruje „dáma“, kvůli níž se hrdina vypraví na svou dobrodružnou cestu; v tomto případě ji ztělesňuje Arendse, třebaže tato „dáma“ je ve skutečnosti neteří kodaňského obchodníka; tato skutečnost však *Levnet og Meeningen* opět přiřazuje k preromantickým dílům, protože ho pojí s preromantickými ideály měšťanské emancipace jakožto opozice vůči klasicismu. Jinou podobnost s rytířským románem lze spatřit v prostředí, v němž se Ewaldovo dílo odehrává. Třebaže jde o prostředí realistické, i v něm se hrdina (nejprve spolu se svým bratrem, ale po jeho návratu domů již na vlastní pěst) vydává do světa jemu neznámého i zčásti zkresleného jeho fantazií, na kterou ve výše uvedené pasáži Ewald sám poukazuje; „fantastický svět“ rytířských románů skýtající řadu možností, včetně dobrodružných zážitků a hrdinských činů, je zde vystřídán světem války, jež se navíc odehrává v cizích zemích. Pro šestnáctiletého Ewalda se toto prostředí zdá být takřka synonymem dějiště rytířských románů. Obecně tedy můžeme říci, že o dobrodružné ladění *Levnet og Meeningen* nedostatkem fantastických prvků nepřichází.

Na druhou stranu se Ewaldova autobiografie od žánru rytířského románu liší v tom smyslu, že třebaže Ewalda jeho touha po dobrodružství vylákala z domova, epické vyprávění pro něj v románu není na prvním místě. Epičnost je zde naopak potlačována a do popředí se dostává citovost a nitro vypravěče; příběh se ke čtenáři dostává jen skrze „filtr“ vypravěčových dojmů a vjemů. Tento přístup lze rovněž popsat jako charakteristický pro

²⁰ Ewald, *Levnet og Meeningen*, s. 243.

²¹ Tamtéž, s. 279.

²² Tamtéž, s. 274.

²³ Vlašín, *Slovník literární teorie*, s. 332.

období „[přechodu] od klasicismu k romantismu s jeho důrazem na lidskou individualitu“²⁴, tedy pro preromantismus. V Ewaldově stylu je navíc patrná jistá ironie, která, jak se zdá, je zaměřena jak na čtenáře, tak i na osobu samotného vypravěče. Lyrické popisy Ewaldových pocitů a emocionálních prožitků reality působí nesmírně živě, a to i přesto, že jsou často velice vypjaté. Navzdory tomu však v románu lze občas vytušit jistý odstup, který jako by reflektoval skutečnost, že i přes autentické vyznění se jedná o zpětný pohled na zážitky z mládí, o nichž Ewald píše jako dospělý. Náznaky tohoto lehce sebeironického tónu lze například postřehnout právě ve zmiňovaných narážkách na Dona Quijota. Cervantesovo dílo sice vyvolává asociace s rytířskými romány, ale ve skutečnosti je parodií tohoto žánru. V Ewaldově životopisu zmínky o Donu Quijotovi tedy můžeme vnímat jako narážky na jeho mladickou naivitu a zápal, který se nakonec ukázal jako bezvýsledný, neboť ze své dobrodružné cesty se „vrátil domů [...] zcela připraven o iluze o válce“²⁵; jeho Arendse se navíc vdala za jiného. Díky tomuto prvku v románu můžeme rozlišit dvě podoby jeho autora: šestnáctiletého Ewalda, vypravěče, a Ewalda dospělého, jenž se ohlíží na minulost. V důsledku přítomnosti tohoto „druhého já“ občas vyjde na povrch poněkud zahořklý tón, který předjímá jeho pozdější zklamání: „[u]spokojením svých tužeb [...] přichází o životní štěstí, a v tom smyslu je Ewaldova [autobiografie] také prvním z mnoha [dánských] příběhů o ztroskotaných iluzích“²⁶. Přesto však Ewald svoji sentimentalitu nezavrhuje a nevzdává se jí, ač mu působí utrpení. Tímto způsobem se opět vracíme k preromantické rozervanosti a Ewaldově lyrice; rozhodnutí přijmout rozpolcenost jako podstatu vlastního nitra, které formuluje v „Da jeg var syg“, se odráží i zde.

Vlašín také podotýká, že termínem *rytířský román* se označuje i „druh triviálního románu z konce 18. a začátku 19. stol., který vznikl s oživením zájmu o středověk v době preromantismu a romantismu“²⁷. Jak již bylo řečeno, definovat Ewaldův životopis jako rytířský román nelze, a to ani v jednom z významů tohoto termínu, o nichž se Vlašín zmiňuje. Přesto však v knize najdeme prvky, které s tímto žánrem mají něco společného; a samotná skutečnost, že je Ewaldovi rytířský román blízký a sám se ztotožňuje s postavou „románového rytíře“, opět poukazuje na fakt, že jeho autobiografie se řadí k preromantickým dílům.

²⁴ František Fröhlich, „Ewald Johannes“, in: Dagmar Hartlová a kol., *Slovník severských spisovatelů*, Praha, Libri 2004, s. 170.

²⁵ „Han [...] vendte hjem [...] ganske ribbet for krigs-illusioner.“ Brøndsted, Kristensen, *Danmarks Litteratur*, s. 91.

²⁶ Fröhlich, „Ewald Johannes“, *Slovník severských spisovatelů*, s. 171.

²⁷ Vlašín, *Slovník literární teorie*, s. 332.

4. Snaha o zachycení přítomného okamžiku

V celé Ewaldově autobiografii narážíme na dva výrazy, které lze z hlediska zkoumání preromantických rysů díla považovat za velmi pozoruhodné. Ewald v knize opakovaně používá adjektiva *romansk* a *romanagtig*. Výraz *romansk* lze v jeho obvyklém významu do češtiny přeložit jako „románský“, tedy jako označení pro „jazyky vzniklé z latiny“²⁸, případně „týkající se raně středověké kultury (navazující na kulturu římskou)“²⁹, nebo jako název pro „první středověký umělecký sloh v stavitelství [...]“³⁰. V dánštině však lze slovo *romansk* vyložit i jinak. Historický výkladový *Slovník dánského jazyka (Ordbog over det danske sprog)* ho v tomto zřídka užívaném významu definuje následovně: „vyskytující se n. připomínající román; [...] nepravděpodobný; fantastický; přepjatý“³¹. Zároveň v definici uvádí slovo *romanagtig* jako synonymum, a tento výraz definuje podobně: „připomínající [román nebo jeho děj]; fantastický; dobrodružný; napínavý; nepravděpodobný“³². V tomto smyslu Ewald zmíněná adjektiva používá, a z toho důvodu by bylo vhodnější přeložit je do češtiny jako „románový“ či „románovitý“, třebaže jsou tyto výrazy v češtině o něco významově chudší, než je tomu v dánštině: v češtině je jejich význam zúžen pouze na příbuznost, podobnost či jakoukoli souvislost s žánrem románem. Na fantastičnost, napínavost a podobné vlastnosti tedy český překlad těchto slov přímo nepoukazuje; přesto však mohou být součástí oné příbuznosti s románem.

Zde opět vidíme Ewaldovu oblibu rytířských románů, ale nejen těch, neboť v díle nalezneme i zmínky o románech z novější doby. Ewald se zmiňuje například o Fieldingově *Tomu Jonesovi*, románu, jenž v dětství četl a jenž ”forfiinde igjen nogenledes min Smag paa Eventyrer“³³ („opět o něco vytríbil můj smysl pro dobrodružství“), a o Defoeově *Robinsonu Crusoeovi*. Jinde uvádí jméno Roberta Lovelace, záporné postavy z Richardsonova románu *Clarissa*: ”Lad dette forsonne, siger Clarices Lovelace, i det han skal døe af det Saar, som han har faaet i en Duel“³⁴ („Kéž toto vše odčiní,“ říká Clarissin Lovelace, když umírá na zranění, jež utřžil při souboji“). Z těchto narážek na různé romány je znát, že je Ewald dostatečně

²⁸ Ústav pro jazyk český AV ČR, *Slovník spisovného jazyka českého*, dostupné z: <<http://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?heslo=rom%C3%A1nsk%C3%BD&sti=75789&where=hesla&hsubstr=no>>. 20. 7. 2015.

²⁹ Tamtéž.

³⁰ Tamtéž.

³¹ ”*som forekommer i ell. minder om en roman; [...] usandsynlig; fantastisk; overspændt*“. *Ordbog over det danske sprog*, ”romansk“, dostupné z: <<http://ordnet.dk/ods/ordbog?query=romansk>>. 20. 7. 2015.

³² ”*som minder om (handlingen i) en roman; fantastisk; eventyrlig; spændende; usandsynlig*“. *Ordbog over det danske sprog*, ”roman-agtig“, dostupné z: <<http://ordnet.dk/ods/ordbog?query=romanagtig>>. 20. 7. 2015.

³³ Ewald, *Levnet og Meeningen*, s. 250.

³⁴ Tamtéž, s. 271.

sečtělý na to, aby mohl soudit, zda je realita „románová“, případně „románovitá“, či nikoliv. Toto „ohodnocení“ reality můžeme vidět například v následující pasáži:

[...] en vis stolt, en romansk Egensind, der altid har været mig naturlig, gjorde, at jeg, selv da, naar jeg tilig nok for at kunde vende tilbage, indsaae, at jeg havde valgt en uret og farlig Vey; dog altid fandt den største Modbydelighed, den største Græmmelse, ved at forlade den [...]³⁵

[...] jistá hrdá, románová svéhlavost, jež mi vždy byla vlastní, způsobila, že ačkoli jsem se ještě mohl obrátit nazpět, pochopil jsem, že jsem si zvolil nerovnou a nebezpečnou cestu; avšak vždy jsem pocítil ten největší odpor, to největší roztrpčení, měl-li jsem ji opustit [...]

Ewald tyto výrazy používá skutečně často. Jako jiné ukázky jejich užití lze uvést například následující úryvky: ”[e]ndelig frembrød denne, saa inderlig ønskte Dag, som af sin Natur var, og ved en Hændelse blev en af de meest romanske i min Leve-Tid”³⁶ („[k]onečně nadešel onen vroucně vytoužený den, jenž svou povahou byl, a shodou okolností se stal, jedním z nejrománovějších v mém životě“); ”[n]u var den tyske Krig begyndt; og den gav min romanske Tænkemaade en gandske nye Flugt”³⁷ („[n]yní začala německá válka, a ta dala mým románovým myšlenkám zcela nový vzlet“); ”[a]lt dette sammentaget [...] har [...] i Foreening med Feylene i min Opdragelse, og min af Naturen hidsige Indbildnings Kraft, frembragt og ikke kundet andet end frembringe det romanagtige, det eventyrlige Hæng i min Sjæl”³⁸ („[t]o vše dohromady [...] ve spojení s chybami v mé výchově a s mou přirozeně bujnou představivostí způsobilo a nemohlo způsobit nic jiného než ony románovité, dobrodružné sklony v mé duši“). Konečně následující pasáž je snad nejlepším příkladem, pokud se snažíme odhalit, co přesně si Ewald pod pojmem *romansk* představoval:

Med faae Ord min heele Stilling var saa romansk som jeg kunde ønske den - Jeg laae i et fremmed Land, i en Egn der lignede de eventyrligste af dem, hvis Beskrivelse jeg havde læst; med en Flaske ved Siden og en Pistol i Lommen - For Resten uden Forældre, uden Opseere, uden Venner og uden Penge - Hvad vilde jeg vel begjære meer?³⁹

³⁵ Ewald, *Levnet og Meeninger*, s. 237.

³⁶ Tamtéž, s. 243.

³⁷ Tamtéž, s. 250.

³⁸ Tamtéž, s. 256.

³⁹ Tamtéž, s. 280.

Krátce řečeno, celé mé postavení bylo tak románové, jak jsem si jen mohl přát. Ležel jsem v cizí zemi, v kraji, jenž se podobal těm nejdobrodružnějším ze všech, o nichž jsem kdy četl; po boku láhev a v kapse pistoli, od nynějška bez rodičů, bez dozoru, bez přátel a bez peněz... Čeho více bych si mohl žádat?

Z uvedených pasáží můžeme odvodit, co pro Ewalda znamená „románová“ či „románovitá“ existence. Jde o způsob prožívání reality, který souvisí s již zmíněným „filtrováním“ této reality skrze vlastní nitro, jehož prostřednictvím je pak do ní vnesen prvek snovosti až neskutečnosti. „Románové“ okamžiky jsou pro Ewalda takové chvíle, v nichž obyčejná, každodenní realita jako by ustupovala realitě jiné, nevšední, jedinečné a pro Ewalda zjevně velice lákavé, inspirované romány, které sám přečetl. Není tedy divu, že tyto neobvyklé momenty jsou tím, co ho nejvíce přitahuje a co neustále vyhledává; můžeme také říci, že jsou podstatou jeho touhy po dobrodružství a v tom smyslu i podstatou samotného jeho nitra. Z tohoto hlediska je potom pochopitelné, proč ve svém životopise Ewald klade tak velký důraz právě na momentální prožitky skutečnosti a na pocity, jež v něm tyto okamžiky vyvolávají, neboť jde o velice působivé, intenzivní momenty prožívání vlastní existence a Ewald se je jako umělec snaží co nejlépe zachytit.

U Ewalda tedy nacházíme v první řadě vysokou schopnost imaginace, o níž se v průběhu svého románu často zmiňuje a díky níž je schopný přenést sama sebe do stavu „románové“ existence. V druhé řadě pak u něj můžeme pozorovat touhu i snahu žít okamžikem, jelikož usiluje o co nejhlubší, nejintenzivnější prožitky takové existence. Jak píše Thomas Bredsdorff, „Ewald choval celoživotní touhu po přítomném momentu. Často se vracel ke svému snu o soustředěnosti jakožto absolutní přítomnosti v okamžiku.“⁴⁰ V *Levnet og Meeningen* se Ewaldovi do značné míry daří tuto přítomnost zachytit či alespoň přiblížit. Jedním ze způsobů, jimiž toho dosahuje, je jeho styl, který často reflektuje jeho aktuální myšlenky i samotný jejich běh, takže má čtenář možnost sledovat, jak postupují. Tento sled myšlenek lze obzvláště dobře pozorovat v kapitolách nazvaných ”Høyen“ („Kopec“), které jsou v románu celkem tři; následující ukázka pochází ze třetí z nich, v níž Ewald (podobně jako v obou předchozích) odpočívá na svém oblíbeném místě pod kopcem, upíjí z ukradené láhve vína a přemýšlí:

⁴⁰ ”Ewald nærde en livslang længsel efter nu’et. Han vendte ofte tilbage til drømmen om koncentration som den totale tilstedeværelse i øjeblikket.” Thomas Bredsdorff, *Den brogede oplysning*, s. 226.

Jeg dreyede mig, med Flasken i Haanden om imod Norden, imod vort lykkelige Dannemark; som dengang, i forbigaaende sagt, syntes mig det ulykkeligste Land blant alle, fordi det havde ingen Krig, ingen Bjerge, ingen Skovrøvere, ingen vilde Dyr, og overalt ingen Materie til Eventyrer - - - Øster-Søen, Gudvære lovet et heelt Hav er os imellem - sagde jeg ved mig selv - De skulde have ont ved at naae mig; om de vilde - Jeg kunde være i Algier, førend de kom her - - Min arme Broder! - din Lykke er spildt! - men min er tryk - min skal de ikke meer hindre! - o min Moder! - dersom du nu kun vidste - kun kunde forestille dig, hvor jeg var - hvor lykkelig jeg var! - Men vær kun roelig! - vær ikke bekymret for mig min kjæreste Moder! - Snart, snart tænker jeg, vil De faae at see af Aviserne, at Deres Johannes, var en gandske anden Person end De tænkte - Eller naar jeg nu skikker Dem det kostbarste af det Bytte, som jeg gjør ved en eller anden Leylighed; da vil det glæde Dem - da vil De vise det frem til Deres Venner, og prale deraf, og sige min Johannes tænker dog paa mig - Ja evig, evig tænker han paa dig, min inderlig elskte Moder [...]⁴¹

S láhví v ruce obrátíl jsem se směrem k severu, k našemu radostnému Dánsku, jež se mi kdysi, jen tak na okraj, zdálo být tou nejubožejší zemí ze všech, neboť zde nebyla žádná válka, žádné hory, žádní lesní loupežníci, žádná divoká zvířata, a nikde žádný zdroj dobrodružství. Baltské moře – chvála Bohu, celé moře leží mezi námi, řekl jsem si pro sebe; jen těžko se za mnou dostanou. Byl bych dříve v Alžíru, než by oni dorazili sem. Můj ubohý bratře! Tvé štěstí je zmařeno! Ale mé je zaručeno, mému už nebudou více bránit! – Ach, matko! Kdybys tak nyní věděla, kdyby sis jen uměla představit, kde jsem – jak jsem šťastný! – Ale nedělej si starosti! Nestrachuj se o mne, nejdražší matko! – Myslím, že brzy, již brzy se dozvíte z novin, že váš Johannes byl docela jiný člověk, než jste se domnívala. Anebo až vám pošlu to nejčennější z kořisti, již při nějaké příležitosti získám – potom se budete radovat; potom budete mé dary ukazovat přátelům a chlubit se

⁴¹ Ewald, *Levnet og Meeningen*, s. 282.

jimi, a budete říkat: ten můj Johannes na mne myslí... Ano, stále, stále na tebe Johannes myslí, má vroucně milovaná matka [...]

Můžeme si povšimnout, že způsob, kterým Ewald popisuje své úvahy, se zdá velmi přirozený, až se čtenáři může zdát, že přemýšlí zároveň s vypravěčem. K tomu také přispívají odbočky, které Ewald do textu vkládá, jejichž pomocí chvílemi zabíhá myšlenkami jiným směrem, než se zase vrátí k tématu, jímž se původně zabýval. Ač by se mohlo zdát, že tyto digrese působí spíše rušivým dojmem, opak je pravdou, protože i ony jsou prostředkem, jak čtenáře zaujmout a vtáhnout do děje, či spíše do autorova nitra. Skutečnost, že jeho úvahy nejsou precizně strukturované, takřikajíc „nalinkované“, ale odbíhají různými směry, naopak díky této nevyzpytatelnosti vytváří mnohem přirozenější, uvolněnější a také dynamičtější dojem. I v tomto rysu můžeme spatřit projev preromantismu – přesněji řečeno ho lze označit za preromantické úsilí osvobodit umění od mechaničnosti a předepsaných pravidel, jímž v období klasicismu podléhalo, a dát mu větší svobodu a rozlet. „[V *Levnet og Meeninger*] se moderní, individuální próza poprvé zbavuje škrobenosti klasické syntaxe.“⁴²

Ewald poutá čtenářovu pozornost i jinými způsoby; jedním z nich je skutečnost, že román začíná *in medias res*, tedy uprostřed děje. První kapitola je nazvána „Hamborg“ („Hamburk“); očitáme se tedy rovnou v místě, kam Ewald se svým bratrem utekli:

»Men hvad vil der dog blive af os til Slutningen, min kjære Johannes?«
sagde min Broder, i det han om Morgenen Klokken omtr: 10 krøb ud af
en Edderduuns Seng med Silke-Omhæng - - Hvad andet svarede jeg,
end det, som vor første Hensigt var - - et Par Preüsiske Husarer?⁴³

„Ale co z nás jen nakonec bude, můj milý Johannesi?“ řekl můj bratr, když asi v deset hodin ráno vstával z postele s prachovými přikrývkami a hedvábnými volány. Co jiného, odpověděl jsem, než to, čím jsme se od začátku zamýšleli stát – dva pruští husaři?

Tento postup je pozoruhodný i z toho důvodu, že se v románu Ewald z velké části zaobírá sám sebou (jeho bratr zde vystupuje pouze na začátku a po celou dobu není čtenáři ani sděleno jeho jméno), a proto bychom čekali, že svůj autobiografický román zahájí slovy o svém narození a dětství a stejným způsobem že bude pokračovat i dále. Místo toho však v *Levnet og Meeninger* uvádí autor čtenáře přímo do situace takřikajíc „v přítomnosti“, tedy

⁴² „Her har den moderne, individuelle prosa første gang afkastet den klassiske syntaks' stive dragt.“ Brøndsted, Kristensen, *Danmarks Litteratur*, s. 95.

⁴³ Ewald, *Levnet og Meeninger*, s. 234.

ve chvíli, kdy už je Ewald se svým bratrem v Hamburku, a z této situace potom vychází. O jeho minulosti, dětství a událostech před útekem z domova se dozvídáme pouze retrospektivně. Začátek knihy *in medias res* čtenáře okamžitě zaujme a upoutá jeho pozornost, a díky již zmíněné živosti, dynamičnosti a jisté nepředvídatelnosti si ji autor udrží po zbytek románu. V tom, že *Levnet og Meeninger* začíná tímto způsobem, však můžeme zároveň rozeznat i Ewaldovu snahu o „absolutní přítomnost v okamžiku“, jak ji nazývá Bredsdorff.

5. Ewaldova tvorba jako předzvěst romantismu

Jak již bylo řečeno, v *Levnet og Meeninger* je vyjádřena autorova touha splynout s okamžikem a s prostředím, v němž se nachází, za účelem dokonalého prožívání „románové“ existence. V tomto smyslu lze také říci, že Ewald usiluje o určité oddělení od všední reality, jehož pomocí se přenáší do oné snové, zvláštní skutečnosti. To se mimo jiné odráží i v jeho touze být pro svůj obdiv k této jiné, neobyčejné realitě „oddělen od davu“ („det hvorved man lettest kunde skille sig fra Mængden“⁴⁴), jak sám píše; zde je pro něj onen „dav“ ztělesněním všednosti a obyčejnosti.

K tomu, aby se mohl do této reality přenést, mu napomáhá jednak jeho bohatá představivost, ale také alkohol – přesněji řečeno láhev vína, podle níž se také jmenují dvě kapitoly v románu (druhá kapitola – „Viinflasken“ a čtvrtá - „Viin-flasken“). Ewald se ve své autobiografii také zmiňuje o svém vstřícném vztahu k alkoholu; mimo jiné podává popis toho, jak na něj víno působí, který je založen na smyslovém vnímání:

Fra den første Tid af, hvori jeg kan erindre mig selv, og hvori jeg kjendte stærke og spiritueuse Drikke, har jeg altid været en determinert Elsker af dem – [...] den første Kilder, som min Sjæl har følt, ved de nye, de besynderlige, de store og ædle Billeder, som udklækkede af Viinens Heede sværmede omkring den [...] det første vellystfulde epanchement, den ulmende, varme, smeltende Udvidelse, som mit Hjerte fornåm ved den fremmede Ild; har forført mig til at anstille nye Forsøg - og at disse, da de lykkedes ligesaavel, efterhaanden har gjort mig det trygt, sædvanligt og nødvendigt at anstille fleer; uden at tilsidst enten Stregen, eller den RendeSteen, den AfGrund, som laae bag ved Stregen kunde skrekke mig derfra [...] ⁴⁵

Od první chvíle, na niž si vzpomínám a kdy mi již byly známy silné a alkoholické nápoje, jsem byl vždy jejich zapřisáhlým milovníkem [...] ono první zalechtání, které má duše pocítila tváří v tvář novým, zvláštním, velkolepým a vznešeným obrazům, jež se vylíhly teplem vína a rojily se kolem ní [...] ten první dráždivý výron, to vřící, hřejivé, tavivé rozpínání, jež mé srdce okusilo v tom neznámém ohni, to vše

⁴⁴ Ewald, *Levnet og Meeninger*, s. 248.

⁴⁵ Tamtéž, s. 272-273.

mne svedlo k novým pokusům, a když se tyto také tak vydařily, stalo se pro mne postupně jistotou, zvykem i nutností zkoušet to znovu, až mne nakonec ani hranice, ani ta stoka, ta propast, která zeje za ní⁴⁶, nemohla odstrašit [...]

Na jiném místě Ewald podotýká:

Jeg har forsaavit jeg veed, sjelden eller aldrig drukket allene for at drikke - [...] jeg [har] altid, naar jeg havde Valget, hundrede gange heller [...] vildet drikke min Flaske Vin de Rhone i en ensom Grotte, end heele Strømme af Burgunder og Tockayer i sværmende Selskaber [...] Naar jeg fik frembragt den søde Spænding i mit Hjerte, den Klarhed i min Forstand, den Raskhed i min IndbildningsKraft, som jeg vilde, saa var det min Smag altid ligemeget ved hvad for Midler det skeede [...]⁴⁷

Pokud si vzpomínám, jen zřídka, jestli vůbec, jsem kdy pil jen proto, abych pil - [...] vždy, když jsem měl na vybranou, bych byl stokrát raději pil svou láhev *Vin de Rhône* v osamělé jeskyni, nežli celé proudy burgundského nebo tokaje v hemžící se společnosti [...] Když se mi dostalo toho sladkého napětí v mém srdci, té jasnosti v mém rozumu, té hbitosti v mé fantazii, potom mé chuti nezáleželo na prostředcích, jimiž jsem toho dosáhl [...]

Z těchto pasáží můžeme odvodit, že Ewaldův vztah k alkoholu odráží jeho vztah k realitě, jeho preromantickou povahu: nepije ani proto, aby se opil, ani pro chuť; pití spíše vnímá jako prostředek, který mu umožňuje či usnadňuje přístup k nejhlubšímu nitru a vnímání reality skrze toto nitro, a také jako prostředek, který uvolňuje jeho představivost, případně ji ještě obohacuje. Nebo přinejmenším se do tohoto postoje stylizuje, a to je pro nás nejpodstatnější. I z tohoto důvodu se v největší části románu zaměřuje hlavně na okamžiky strávené popíjením z láhve vína na svém oblíbeném místě pod „svým kopcem“, a zachycuje

⁴⁶ Ewald se v textu o této „hranici“ v souvislosti s pitím vína zmiňuje již o něco dříve: “[...] *det er meget farligt for et Menneske og for en Christen, at betroe sig til Viinens Glæder – [...] der, som min kjæreste Lærer har lært mig, i dem som i mange andre Ting er en Streg ----- hvorover man ikke kan komme, uden at falde i RendeSteenen; og [...] man i denne Fald, altforlet, altforgjerne kommer over Strengen*” („[...] pro člověka a pro křesťana je velmi nebezpečné svěřit se radostem vína – [...] jak mne učil můj nejdrazší učitel, tak jako u mnoha jiných věcí existuje i u nich hranice [čára] ----- jež se nedá překročit bez toho, aby se člověk nezřítíl do stoky; a v tomto případě tu hranici člověk až příliš snadno, až příliš rád překročí“). Viz Ewald, *Levnet og Meeningen*, s. 271.

⁴⁷ Tamtéž, s. 276-277.

myšlenky, kterými se na tomto místě zaobírá. Zároveň i v tomto ohledu můžeme v díle odhalit prvky preromantismu, a to především díky Ewaldovu přístupu k pití, jelikož ho Ewald považuje za prostředek, který mu do jisté míry napomáhá uvolnit mysl a dát volný průběh silným citům, a jejich pomocí se přenést do „románové“ skutečnosti, což je ovšem opak toho, co bychom našli v dílech klasicismu, směru uctívajícího střízlivost a pragmatičnost; i to svědčí o tom, že Ewaldovo dílo ke klasicistním románům nepatří. Román *Levnet og Meeningen* navíc povznesené stavy, do nichž se hrdina prostřednictvím fantazie, vášnivých citů a alkoholu dostává, přímo oslavuje; tato skutečnost dále potvrzuje zařazení Ewaldovy autobiografie k preromantickým dílům.

Celý Ewaldův životopis prostupuje autorova i vypravěčova touha po zachycení okamžiku a prostředí, v němž se tento okamžik odehrává, a také snaha o splynutí s nimi. Jeho úsilí se však vztahuje k okamžikům patřícím do neobvyklé, specifické reality, kterou si Ewald spojuje s romány, jež přečetl, a proto ony okamžiky nazývá „románovými“ či „románovitými“. Jde mu o tedy přetvoření každodenní reality ve zvláštní, neobyčejné zážitky; tuto činnost lze označit jako poetizaci či romantizaci skutečnosti. Boj proti všednodennosti a profanaci života právě prostřednictvím této romantizace, spolu s důrazem na individualitu a výjimečnost umělce (kterou v *Levnet og Meeningen* rovněž najdeme), je přitom jedním ze základních prvků romantismu. Ewaldův román tedy hned v několika ohledech předjímá romantismus, což z něj činí na dobu, v níž vznikl, poměrně revoluční dílo.

Originalita a anticipace romantismu se v Ewaldově tvorbě objevuje také v jeho vztahu k přírodě. Jeho životopis obsahuje prvky, které tento nový způsob nahlížení přírody ilustrují; k těm patří již samotná skutečnost, že místo, kde Ewald nachází inspiraci a kde setrvává ve svých vznosných myšlenkách a pocitech, je pahorek poblíž řeky Labe, tedy součást přírodní krajiny. Ke „svému“ kopci promlouvá Ewald mimo jiné slovy:

Uafseelige Velsignelser omringe dig, du yndigste blant Høyene! - - Og fra din Top skal man aldrig kunde øyne det blinkende Sværd! - aldrig den sorte gnistrende Røg, som forkynder Ødeleggelse! - Paa din Top, skal den sølvhaarede Landmand sidde, og overtælle sine Rigdomme - og fortælle sin uskyldige Ungdoms Bedrifter til opmærksomme Børnebørn - og prise den Al-Gode, som har velsignet ham! - Paa dig skal den kjæle sortøyedede Pige, opløfte sine Hænder af Sne mod Himmelen; - og kræve den til Vidne, til den hellige Pagt, som hun

indgaaer med sin guulhaarede Hyrde! - - og Himlen skal høre hendes Eed, og gjøre - - at hun aldrig kan bryde den!⁴⁸

Necht' tě obklopují nesčetná požehnání, ty nejlíbeznější z kopců! A z tvého vršku nikdy nebude možno spatřit blýskající meč, ani černý jiskřící kouř, jenž zvěstuje zkázu! Na tvém vršku bude sedět stříbrovlasý sedlák a přepočítávat své bohatství, a vyprávět o skutečích svého nevinného mládí pozorně naslouchajícím vnučatům, a chválit všemocné dobro, jež mu požehnal! Na tobě pozvedne roztoužená černooká dívka ruce ze sněhu k nebesům a požádá je o svědectví svaté smlouvy, již uzavírá se svým žlutovlasým pastýřem! A nebesa uslyší její přísahu, a způsobí... že ji nikdy nebude moci porušit!

V *Levnet og Meeningen* je tedy pro Ewalda příroda důležitým zdrojem inspirace. Tento vztah k přírodě tvoří součást jejího pojetí v pozdějším romantismu; stejnou myšlenku však najdeme zformulovanou i jinde v Ewaldově tvorbě. V lyrické skladbě "Rungsteds Lyksaligheder" („Rungstedské blaženosti“) z roku 1775⁴⁹ tuto myšlenku Ewald dovádí ještě dále a zároveň blíže romantickému konceptu. "Rungsteds Lyksaligheder" je óda, kterou Ewald napsal brzy po svém přesunu z Kodaně do Rungstedu⁵⁰; nacházíme v ní autora, který jako „pokořený člověk, „prach“ – pociťuje v přírodě a ve své vlastní mocné inspiraci blízkost Boha“.⁵¹ I přesto, že se Ewald v básni „pokořuje“, je však zde stejně patrná jeho přítomnost, a tudíž zůstává zachováno vnímání skrze vlastní já. Styl básně je vzletný až extatický, což se shoduje s jejím obsahem, neboť jde o oslavu venkovské krajiny Rungstedu a tamější přírody jakožto zdroje inspirace pro básníka, jehož Ewald líčí jako „citlivého skalda“ ("den følende Skiald"⁵²). Kromě toho však zde autor také uvádí myšlenku, která se později stala jednou ze zásadních idejí romantismu: tvrdí totiž, že příroda je vyjádřením božské síly, která je přítomna ve všem. V tomto pojetí můžeme rozpoznat základy „filosofie přírody“ F. W. J. Schellinga a

⁴⁸ Ewald, *Levnet og Meeningen*, s. 261.

⁴⁹ Gyldendal – Den Store Danske, "Rungsteds Lyksaligheder", dostupné z: <http://www.denstoredanske.dk/Dansk_litteratur_historie/Dansk_litteratur_historie_1/Oplysningen/Individualismens_tid_1770-1800/Individualismens_gennembrud_-_Johannes_Ewald/Rungsteds_Lyksaligheder>. 28.7.2015.

⁵⁰ Tamtéž.

⁵¹ "[...] *det fornødrede menneske – 'støvet' – i naturen og i sin egen vældige inspiration føler Guds nærhed.*" Brøndsted, Kristensen, *Danmarks Litteratur*, s. 94.

⁵² Johannes Ewald, "Rungsteds Lyksaligheder", in: *Samlede Skrifter Bd. 3*, Arkiv for Dansk Litteratur, s. 88. Dostupné z: <http://adl.dk/adl_pub/pg/cv/ShowPgText.aspx?p_udg_id=202&p_sidenr=88&hist=R&nnoc=adl_pub>. 28.7.2015. Všechny citované úryvky z tohoto díla přeložila autorka práce.

Henrika Steffense, která zahrnovala názor, že příroda je prodchnuta jedinou jednotící energií; jak se vyjádřil Schelling, „[ten samý duch] dříme v kameni, sní v rostlině, probouzí se ve zvířeti a přichází k vědomí v člověku“⁵³. Odraz, či spíše předobraz, této představy najdeme v „Rungsteds Lyksaligheder“ zejména v páté, šesté a sedmé strofě:

Hvor Kummer og Smerte,
Fandt glade dit Aftryk, Du Høye,
Det ædleste Hierte,
I hvert et medlidende Øye -
Hvor Venlighed pryder
De strængeste Dyder;
Der voxte min Sang; og den undrende Skov
Gav Gienlyd af Skaberens Lov. -

Jeg saae dine Throner,
O Almagt! - og stirrede længe -
Men hellige Toner
Foer giennem de zittrende Strænge -
Hvert Blad, hvor mit Øye
Fandt Præg af den Høye,
Opflammede Siælen - da voxte min Sang! -
Da raste den mægtige Klang! -

O Verdeners Fader! -
Saa sang jeg - Du Stærke! - Du Viise! -
Gud! - som Myriader,
Som Himlenes Vældige priise! -
See Støvet kan bære,
Din Rigdom, Din Ære,
Din Godhed, o Fader! - saa sang jeg - og Fryd

⁵³ „[...] ånden 'slumrer i stenen, drømmer i planten, vågner i dyret og kommer til bevidsthed i mennesket'.“ Gyldendal – Den Store Danske, ”Romantisk filosofi - Kant, Fichte, Schelling”, dostupné z: <http://www.denstoredanske.dk/Dansk_litteratur_historie/Dansk_litteratur_historie_2/1800-1870/Romantisk_filosofi_-_Kant,_Fichte,_Schelling>. 28.7.2015.

Brød Læbernes bævende Lyd.⁵⁴

Kde hoře a bolest
S radostí našly tvůj otisk, ty Nejvyšší,
To nejslechetnější srdce,
V každém soucitném pohledu –
Kde laskavost kráší
Ty nejpřísnější ctnosti;
Tam vzrostla má píseň; a užaslý les
Vydal ozvěnu Stvořitelova zákona.

Uzřel jsem tvé trůny,
Ó Všemohoucí! – a dlouho na ně hleděl –
Však svaté tóny
Vedly naskrz chvějícími se strunami –
Každý list, na němž mé oko
Spatřilo znamení Nejvyššího,
Rozohnil duši – tehdy rostla má píseň!
Tehdy běsnil mohutný zvuk!

Ach Otče světů!
Takto jsem zpíval – Ty Silný! – Ty Moudrý!
Bože! – jako myriády,
Jež velikán nebes chválí! –
Vidíš, i prach může nést
Tvé bohatství, tvou čest,
Tvé dobro, ó Otče! – tak jsem zpíval – a blaho
Prolomilo chvějivý hlas na rtech.

V úryvku spatřuje lyrický subjekt „na každém listu“ „znamení Nejvyššího“, zatímco les zní „ozvěnou Stvořitelova zákona“ – jinými slovy nachází mluvčí v přírodě okolo sebe odraz zmíněné všudypřítomné božské síly. I on sám, třebaže je nepatrný jako prach, je však součástí

⁵⁴ Ewald, „Rungsteds Lyksaligheder“, s. 89.

přírody, a proto tuto sílu nese i sám v sobě. Jedná se o určitý druh prozření: jednak v tom smyslu, že si lyrický subjekt uvědomuje samotnou existenci oné síly; ve spojení s ní si však zároveň také uvědomuje své vlastní postavení jako součást přírody, čímž přijímá existenci božské moci i sám v sobě, a tímto způsobem s přírodou splývá v jedno, čímž je dosažena harmonie. Jeho prozření v něm navozuje pocity nezměrné radosti a slávy, jež se v básni snaží vyjádřit. Skladba je tedy především oslavou jeho pochopení oné všeprostupující síly, jež se později stala součástí romantické filosofie. Třebaže její tón je poněkud odlišný od *Levnet og Meeningen*, lze v obou dílech najít i podobné rysy; tím nejzásadnějším je autorův novátorský vztah k přírodě jako zdroji inspirace a snaha s tímto prostředím splynout a stát se jeho součástí. Obě díla navíc vznikla ve stejném období: na *Levnet og Meeningen* začal Ewald pracovat v roce 1774 a „Rungsteds Lyksaligheder“ napsal o rok později.

Celkově lze tedy říci, že *Levnet og Meeningen* i jiná Ewaldova díla vykazují řadu signifikantních prvků preromantismu. To je možné odvodit z rysů, které se výrazně liší od ideálů klasicistních děl: z obecně sentimentálního stylu, který je Ewaldovi vlastní, z důrazu na vyjádření pocitů proudících z autorova nitra a potlačování střízlivého, racionálního tónu, z autorových ideálů, které stále hledá, z vysloveného hýčkáni vnitřní rozervanosti a vlastně už ze samotného faktu, že se v dílech soustředí na vlastní osobu. Jeho tvorba v mnoha ohledech jinými slovy pozoruhodným způsobem předjímá myšlenky romantismu. Z toho důvodu můžeme Ewaldova díla zařadit do směru, který překlenuje mezeru mezi klasicismem a romantismem; tvorba tohoto autora však směřuje především kupředu k romantismu a za klasicismem se příliš často neohlíží.

6. Vliv tvorby Laurence Sterna na *Levnet og Meeninger*

Třebaže je Ewaldův životopis originálním dílem, které předznamenává postup dánské literatury od klasicismu k romantismu, je i v tomto díle patrný vliv jiných autorů. Ewald na něj v knize sám upozorňuje, když píše, jak ho v dětství ovlivnila četba románů, a na mnoha místech v průběhu knihy nalezneme narážky na jiná díla či jejich autory (například již zmíněný odkaz na Roberta Lovelace z Fieldingovy *Clarissy* nebo Cervantesova *Dona Quijota*). Autorem, jehož vliv se v *Levnet og Meeninger* celkově odráží asi nejzřetelněji, je však Laurence Sterne, jehož dílo se obvykle také řadí k preromantismu. Podobností s tímto autorem a narážek na něj obsahuje Ewaldův román velké množství; v první řadě najdeme vědomý odkaz na Sternovu tvorbu v samotném titulu *Levnet og Meeninger*, který se inspiruje Sternovým *Životem a názory blahorodého pana Tristrama Shandyho* (*The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman*). Ewaldova volba názvu díla je významná, protože naznačuje, že román bude mít se Sternovou knihou něco společného nejen zvnějšku, nýbrž i uvnitř. V obou případech se také jedná o životopis; v *Levnet og Meeninger* však Ewald do tohoto žánru vnáší nový prvek v tom smyslu, že Sternův román je životopisem smyšlené postavy, zatímco Ewaldův je životopisem samotného autora – navíc životopisem blížícím se žánru konfese. V této inovaci se opět odráží preromantický důraz na vlastní já a do jisté míry v ní lze i vidět předzvěst romantického pojetí umělce jako svrchovaného subjektu a božského génia. Lze tedy tvrdit, že Ewaldův románový pokus je ve vyzdvižení role subjektu radikálnější než Sterne v *Tristramu Shandym*.

Sternův vliv se potom objevuje i v samotném textu románu. Především je dobře rozpoznatelný v Ewaldově užití odboček od hlavní dějové linie, což je prvek, jímž se Sternův román o Tristramu Shandym proslavil. „Sterne hájí názor [...] že souvislé vyprávění událostí s jejich realitou času a prostoru má malou souvislost se zmatky lidské duše, kde následek není logický, ale neuvěřitelně vrtošivý“.⁵⁵ Sterne se tedy snaží docílit toho, aby způsob, jakým je jeho dílo strukturováno, odrážel nepřehlednost a komplexnost lidské duše, a tím vytváří zcela originální podobu žánru románu. Děj zde stojí až na druhém místě a není vnímán jako nejdůležitější složka díla. Podobný postup vidíme i u Ewalda, v jehož knize epičnost také významně ustupuje do pozadí a kompozice napodobuje běh myšlenek, čímž napomáhá čtenáři přiblížit se myslí hlavní postavy a zároveň i nitru autora. V obou dílech tedy nacházíme digrese, třebaže u Ewalda nejsou tak rozsáhlé, jako je tomu u Sterna; to je však dáno především skutečností, že Sternův román se skládá z devíti knih, zatímco *Levnet og*

⁵⁵ B. Ifor Evans, *Stručné dějiny anglické literatury*, přel. Miroslav Vojtěchovský, Praha, Svoboda 1948, s. 140.

Meeninger sestává z pouhých třinácti kapitol. Ewald proto pracuje s kompozicí v mnohem menším měřítku než Sterne, avšak základní postup u obou děl zůstává stejný, stejně tak jako autorova snaha vyjádřit složitost lidského nitra.

K zachycení nejednoznačnosti lidské psýché přispívá u Ewalda i opakování názvů kapitol: druhá a čtvrtá kapitola se jmenují „Láhev vína“ („Viinflasken“ a „Viin-Flasken“), třetí, pátá a šestá kapitola se nazývají „Kopec“ („Høyen“), sedmá, osmá a jedenáctá má název „Arendse“ a devátá s desátou se obě jmenují „Láska“ („Elskov“). Pouze názvy první, dvanácté a třinácté kapitoly se v knize objevují jen jednou: „Hamburk“ („Hamborg“), „Magdeburg“ („Magdeborg“) a „Má poctivost“ („Min Ærlighed“). Toto je poměrně nezvyklá metoda pojmenovávání kapitol, která na první pohled v díle způsobuje zmatek, avšak při bližším pohledu si lze povšimnout, že tento způsob členění kapitol nepostrádá logiku, neboť kapitoly se stejnými názvy se vždy zaměřují na stejné téma (například v kapitolách s názvem „Kopec“ se Ewald zabývá vlastními úvahami, které mu probíhají hlavou, když se svou láhví vína sedí na tomto místě, případně v kapitolách nazvaných „Arendse“ se soustředí na své city k Arendse Huulegaardové). Kapitoly s identickými názvy však nejsou řazeny těsně za sebou, což dílu opět ubírá na mechaničnosti a naopak reflektuje způsob lidského myšlení: naše myšlenky nemají pevně daný řád, ale i tak se v nich často navracíme k tématům, jimiž jsme se zabývali již dříve. Jde tedy o velmi důmyslnou výstavbu, která jednak zdůrazňuje nevyzpytatelnost a záhadnost lidského nitra, a jednak přispívá k přirozenému a autentickému vyznění celého díla.

S tímto postupem se setkáváme také u Sterna. Třebaže ho nepoužívá ve svém *Tristramu Shandym*, stejný princip pojmenovávání kapitol najdeme v jeho druhém slavném románu *Sentimentální cesta po Francii a Itálii*. Toto dílo vzniklo v roce 1768⁵⁶, tedy o šest let dříve, než Ewald začal pracovat na svém životopise. Je tedy velmi pravděpodobné, že se Ewald i v tomto případě Sternem inspiroval. Tento druhý Sternův román a Ewaldův životopis toho mají společného více; kromě podobnosti ve způsobu pojmenovávání kapitol a toho, že obě zůstala nedokončena, jsou si blízká zejména ve svém důrazu na autentické vyjádření vnitřních pocitů a na citové vnímání obecně. Sterne dokonce používá výraz „sentimentální“ v samotném názvu svého díla, podle něhož potom vznikl termín *sentimentalismus* jako označení pro celý tento umělecký směr.

Autentičnost a bezprostřednost je v *Tristramu Shandym* i v *Levnet og Meeninger* také dosažena zmínkami o čtenáři, případně jejich přímým oslovením. Sterne například píše:

⁵⁶ Cambridge University Library, “Sterne’s publications”, dostupné z: <<https://exhibitions.lib.cam.ac.uk/laurencesterne/case/sternes-publications/>>. 29.7.2015.

I must remind the reader, in case he has read the history of King William's wars, -- but if he has not, -- I then inform him that one of the most memorable attacks in that siege, was that which was made by the English and Dutch [...]⁵⁷

Musím čtenáři připomenout, pokud četl o dějinách válek krále Viléma, - ale pokud ne, potom ho informuji, že jeden z nejpamátnejších útoků během tohoto obléhání byl ten, který podnikli Angličané a Holanďané [...]

Ewald si počíná podobným způsobem a k čtenářům se obrací v průběhu svého románu často, jako například v následujících úryvcích: "[d]et kunde maaskee falde nogle af mine Læsere ind at spørge [...]"⁵⁸ („některé z mých čtenářů možná napadne otázka [...]"“), případně "jeg da ikke [...] maatte synde imod den Sandhed, som jeg saa hellig har lovet mine Læsere"⁵⁹ („nesměl jsem zhřešit proti pravdě, kterou jsem tak svatě přislíbil svým čtenářům“). Tento přístup čtenáře upoutá a vytváří bližší vztah mezi ním a vypravěčem; mezi oběma autory však můžeme zpozorovat rozdíl v tom smyslu, že Ewald používá tuto techniku ve snaze zdůraznit pravdivost a nefiktivnost toho, o čem píše. U Sterna na druhou stranu vzniká zmínkou o čtenáři dojem jistého odstupu, neboť sám autor zde upozorňuje čtenáře na skutečnost, že dílo je pouze fikcí a nikoliv součástí reality. Tento rys by se dal do jisté míry považovat za metaliterární prvek, což souvisí s faktem, že životopis Tristrama Shandyho je svou formou i obsahem tak specifický, že bývá přirovnáván k postmoderní literatuře; jak píše Robert Barnard, „[m]usíme se přenést daleko do našeho století, abychom objevili něco podobného“⁶⁰ (podobným stylem psal například James Joyce). Ewald ve svém životopise hlavně předjímá romantismus; třebaže zde nenajdeme prvky metafikce, můžeme říci, že v některých ohledech anticipuje i zrod moderní dánské literatury, zvláště díky tématu ztráty iluzí (v souvislosti s Ewaldovou marnou snahou získat Arendse), což je téma v pozdější dánské literatuře poměrně časté. V *Levnet og Meeninger* je patrné, že byl Ewald velice sečtělý a bral si příklad i inspiraci z jiných autorů a jejich děl, zvláště pak ze Sternovy tvorby. Těchto zdrojů však využívá tak, že s jejich pomocí vytváří vlastní originální a osobité dílo.

⁵⁷ Laurence Sterne, *The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman*, Vol. II, Chap. I, dostupné z: <<http://www.tristramshandyweb.it/>>. 29.7.2015. Úryvek přeložila autorka práce.

⁵⁸ Ewald, *Levnet og Meeninger*, s. 258.

⁵⁹ Tamtéž, s. 271.

⁶⁰ Barnard, *Stručné dějiny anglické literatury*, s. 94.

Závěr

Ve své práci jsem se zaměřila na rozbor autobiografické prózy Johannese Ewalda *Levnet og Meeningen* a pokusila jsem se zjistit, do jaké míry a jakým způsobem se tento román řadí k preromantickým dílům; také jsem se zaměřila na případné podobnosti s tvorbou Laurence Sterna, a to především se Sternovým *Životem a názory blahorodého pana Tristrama Shandyho*.

Při zkoumání preromantických prvků v díle jsem zjistila, že jedním z nejzásadnějších je autorova orientace výhradně na nitro a niterné city a pocity, a to do té míry, že výlučně jejich prostřednictvím jsou čtenáři prezentovány veškeré vnější události. Nacházíme tak zde velký důraz na individuální osobnost autora, o čemž svědčí už samotný fakt, že autor a vypravěč jsou v románu jedna a táž osoba. Dalo by se říci, že se autor v díle zabývá pouze sám sebou; jde tedy o velmi sebevědomý přístup, v němž můžeme tušit snahu o větší volnost umělce a odpor k předepsaným pravidlům, podle nichž by měl tvořit.

V románu můžeme také najít prvky rytířského románu; Ewaldův zájem o tento středověký a renesanční žánr opět poukazuje na příslušnost k preromantismu, pro nějž je tento zájem charakteristický. Ewald ho zároveň ve svém konceptu „románové“ existence spojuje se svou touhou prožívat naplno neobvyklé, jedinečné okamžiky a snahou tyto okamžiky nějakým způsobem zachytit. V této romantizaci všední reality lze najít předzvěst romantismu, který se v umění na tuto činnost soustředil ještě více. Ewaldova tvorba anticipuje romantismus i v jiných směrech: najdeme u něj například základy romantického pojetí božské jednotící síly, která prostupuje vše, od kamenů až po člověka, a také pojetí přírody jako zdroje inspirace. Tyto myšlenky jsou zvláště dobře patrné v jeho ódě „Rungsteds Lyksaligheder“, avšak i v *Levnet og Meeningen* se s nimi setkáme.

Konečně jsem se také pokusila odhalit, jaký vztah má Ewaldův životopis k dílu Laurence Sterna. Zjistila jsem, že kromě názvu je zde podobností více, jako například specifická kompozice, která odráží složitost lidské psyché, s odbočkami a opakujícími se názvy kapitol. Oba autoři tedy sledují podobný cíl; jejich záměrem je, aby text zrcadlil spletnost lidského nitra. Proto můžeme předpokládat, že Sternova tvorba, podobně jako Klopstockova a Gerstenbergova, měla na Ewalda velký vliv a v jistém smyslu se zasloužila o vznik jeho originální autobiografie.

Seznam použitých zdrojů

Bredsdorff, Thomas. *Den brogede oplysning*. Kodaň: Gyldendal, 2004.

Brøndsted, Mogens a Kristensen, Sven Møller. *Danmarks litteratur*. Kodaň: Gyldendal, 1965.

Cambridge University Library. "Sterne's publications". Dostupné z:

<<https://exhibitions.lib.cam.ac.uk/laurencesterne/case/sternes-publications/>>. 29. 7. 2015.

Eaton, J. W. *The German Influence in Danish Literature in the Eighteenth Century*.

Cambridge: Cambridge University Press, 1929.

Encyclopædia Britannica. "Heinrich Wilhelm von Gerstenberg". Dostupné z:

<<http://www.britannica.com/biography/Heinrich-Wilhelm-von-Gerstenberg>>. 27. 7. 2015.

Evans, B. Ifor. *Stručné dějiny anglické literatury*. Praha: Svoboda, 1948.

Ewald, Johannes. "Da jeg var syg". In: *Samlede Skrifter Bd. 2*, s. 115-116. Arkiv for Dansk Litteratur. Dostupné z:

<http://adl.dk/adl_pub/vaerker/cv/e_vaerk/e_vaerk.xsql?ff_id=49&id=8877&hist=fmD&nnoc=adl_pub>. 15. 7. 2015.

Ewald, Johannes. *Levnet og Meeningen*. In: *Samlede Skrifter Bd. 4*, s. 234 – 337. Arkiv for Dansk Litteratur. Dostupné z:

<http://adl.dk/adl_pub/vaerker/cv/e_vaerk/e_vaerk.xsql?ff_id=49&id=8934&hist=J&nnoc=adl_pub>. 15. 7. 2015.

Ewald, Johannes. "Rungstedes Lyksaligheder". In: *Samlede Skrifter Bd. 3*, s. 88-90. Arkiv for Dansk Litteratur. Dostupné z:

<http://adl.dk/adl_pub/pg/cv/ShowPgText.xsql?p_udg_id=202&p_sidenr=88&hist=R&nnoc=adl_pub>. 28. 7. 2015.

Gyldendal – Den Store Danske. "Johannes Ewald". Dostupné z:

<http://www.denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/Kunst_og_kultur/Litteratur/Digter/Johannes_Ewald>. 8. 7. 2015.

Gyldendal – Den Store Danske. "Levnet og Meeningen". Dostupné z:

<http://www.denstoredanske.dk/Dansk_litteraturs_historie/Dansk_litteraturs_historie_1/Oplys

ningen/Individualismens_tid_1770-1800/Individualismens_gennembrud_-_Johannes_Ewald/Levnet_og_Meeninger>. 13. 7. 2015.

Gyldendal – Den Store Danske. ”Romantisk filosofi - Kant, Fichte, Schelling”. Dostupné z: <http://www.denstoredanske.dk/Dansk_litteratur_historie/Dansk_litteratur_historie_2/1800-1870/Romantisk_filosofi_-_Kant,_Fichte,_Schelling>. 28. 7. 2015.

Gyldendal – Den Store Danske. ”Rungstedts Lyksaligheder”. Dostupné z: <http://www.denstoredanske.dk/Dansk_litteratur_historie/Dansk_litteratur_historie_1/Oplysningen/Individualismens_tid_1770-1800/Individualismens_gennembrud_-_Johannes_Ewald/Rungstedts_Lyksaligheder>. 28. 7. 2015.

Fröhlich, František. „Ewald Johannes“. In: Hartlová, Dagmar a kol. *Slovník severských spisovatelů*. Praha: Libri, 2004.

Ordbog over det danske sprog. Dostupné z: <<http://ordnet.dk/ods>>. 20. 7. 2015.

Sterne, Laurence. *The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman*. Dostupné z: <<http://www.tristramshandyweb.it>>. 29. 7. 2015.

Stewart, W. T. “Oehlenschläger’s Relation to German Romanticism”. In: *Publications of the Society for the Advancement of Scandinavian Study* 2.1 (1914), s. 1-24. JSTOR <<http://www.jstor.org/stable/40914935>>. 23. 6. 2015.

Ústav pro jazyk český AV ČR. *Slovník spisovného jazyka českého*. Dostupné z: <<http://ssjc.ujc.cas.cz/>>. 20. 7. 2015.

Vlašín, Štěpán a kol. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984.